

Мельниченк Н. І., викладач вищої кваліфікаційної категорії ВП НУБіП України «Немішайвський агротехнічний коледж»

Теслюк В. М., кандидат психологічних наук, доцент НУБіП України (м. Київ)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ”

У статті відображено різні наукові підходи щодо тлумачення поняття “комунікативна компетентність”.

Ключові слова: компетентність, компетенція, здатності, комунікативна компетентність, мовленнєва діяльність.

В статтє отражены различные научные подходы к толкованию понятия “коммуникативная компетентность”.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, способности, коммуникативная компетентность, речевая деятельность.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Аналіз наукових психолого-педагогічних досліджень дозволяє констатувати ряд недоліків у комунікативній діяльності майбутніх фахівців різних напрямків підготовки у вищій школі. Насамперед, це низький рівень комунікативної компетентності, відсутність таких умінь, як: реалізація активного сприйняття інформації й уявного аналізу, моделювання власної позиції і ставлення до неї співбесідника, встановлення і підтримка міжособистісних ділових контактів. Дослідження організації навчального процесу показує, що належною мірою не реалізуються можливості змісту гуманітарних дисциплін, форм організації, методів і засобів навчання для цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців у вищій школі, не склався цілісний, поетапний процес комунікативної підготовки. Відповідно, ці питання не одержали належного висвітлення в психолого-педагогічній літературі. Аналіз процесу комунікативної підготовки у ВНЗ дозволяє констатувати, що в даний час мають місце суперечності: між вимогами до рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців і недосконалою моделлю формування їх комунікативної компетентності; між теоретичними розробками проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців і відсутністю технологій їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розробкою питань комунікативної підготовки фахівців займаються: Д.М. Годлевська (майбутні

соціальні працівники), Р.О. Гришкова (студенти нефілологічних спеціальностей), С.В. Козак (майбутні фахівці морського флоту), В.А. Лівенцов (майбутні менеджери), В.О. Назаренко (майбутні керівники державної прикордонної служби), О.О. Павленко (майбутні фахівці митної служби), І.М. Чемерис (майбутні журналісти).

Мета статті: дослідити наукові підходи щодо визначення сутності поняття “комунікативна компетентність”.

Виклад основного матеріалу. Поняття “комунікативна компетентність” є однією з важливих наукових категорій, вивчення якої почалося в 60-70-хх рр. ХХ сторіччя. Це поняття увійшло до педагогіки і психології разом із категорією “спілкування”. На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених цій проблемі. Разом із тим учені постійно вказують на виняткову важливість і точність визначення цього терміна, представники різних галузей знань описують це поняття з позиції власних інтересів і підкреслюють у ньому те, що є найсуттєвішим для науки.

Однак у науковій літературі можна зустріти поняття “комунікативна компетентність” та “комунікативна компетенція” (так само “іншомовна комунікативна компетентність” та “іншомовна комунікативна компетенція”), коли під першим і другим розуміють одне й те ж.

Розглянемо, як трактуються ці поняття у сучасній науковій літературі.

Ідея комунікативної компетенції належить американському антропологу Д. Хаймсу (D. Hymes), який протиставив її лінгвістичній компетенції Н. Хомського

(N. Chomsky) [16, с. 176]. В основі лінгвістичної компетенції Н. Хомського лежали природжені знання основних лінгвістичних категорій і здатність дитини “конструювати для себе граматику” – правила опису речень, які використовуються у мовному середовищі. Ці знання носять емпіричний характер і функціонують у вигляді лінгвістичної інтуїції. Д. Хаймс уважав, що такий погляд на лінгвістичну теорію був не виправданий, і що цю теорію необхідно розглядати як частину більш загальної теорії, залучаючи комунікацію і культуру. У свою теорію про комунікативну компетенцію Д. Хаймс включив те, що необхідно знати тому, хто говорить, щоб бути комунікативно-компетентним у мовленнєвому оточенні. За його твердженням, комунікативна компетенція – це вміння управляти тим, що, де, коли, чому, як говорять люди [17, с. 267]. Іншими словами, це визначення можна трактувати як інтуїтивні навички, якими оволодіває носій мови в результаті великого мовленнєвого потоку.

Поняття “комунікативна компетентність” (від лат. *communico* – роблю загальним, зв’язую, спілкуюся і *competens* (*competentis*) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів і т. ін. [1, с. 107].

К.М. Хоруженко це поняття розглядає як підготовленість людини до культурного спілкування з іншими людьми [15, с. 185].

Девідом і Джулією Джері цей термін трактується як комунікативна здатність (способи, правила, за допомогою яких люди здійснюють комунікативні обміни та інтеракції з іншими людьми співтовариства) [6, с. 314].

За В.В. Потаповим, обов’язковою умовою успішного перебігу процесу спілкування є *комунікативна компетентність*, яку він характеризує як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для формування ефективної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії [12].

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання. Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для

навчання, досягнення та освіти поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відношень [13].

За О.О. Павленко, для спілкування, в тому числі успішної ділової комунікації, необхідно мати сформовану комунікативну компетенцію [11, с. 109].

“Компетенції є сумою знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії. Загальні компетенції – це ті, що не є специфічними для мовлення, але такі, що необхідні для будь-якого роду діяльності, у тому числі й мовленнєвої” [7, с. 9].

Комунікативні, мовні компетенції – це такі, які забезпечують людині можливість діяти і спілкуватися за допомогою мови [11, с. 109].

Дослідження наукової літератури про сутність комунікативної компетентності показали, що існують два основні підходи до визначення найближчого родового поняття щодо комунікативної компетентності. Низка авторів пояснюють комунікативну компетентність через поняття “здатності” (О.О. Аршавська, М.М. Вятютнев, Д.І. Ізаренков, Д. Крістел, С. Савіньон та інші). У роботах цих учених комунікативна компетентність розглядається як здатність використовувати мову в тій або іншій сфері спілкування.

Так, М.М. Вятютнев відзначає, що комунікативна компетентність – це здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками [2, с. 40].

Д.І. Ізаренков виокремив у тлумаченні поняття “комунікативна компетентність” істотні ознаки: а) віднесеність комунікативної компетентності до класу інтелектуальних здібностей індивіда; б) сфера прояву цих здібностей є діяльним процесом, необхідною ланкою якого виступає мовний компонент, так звана мовленнєва діяльність. Зважаючи на це, автор уточнює зміст комунікативної компетентності, вказуючи на те, що: а) ця здатність до спілкування є складним, набутих умінь, яке формується або у процесі природного пристосування людини до умов життя в певному мовному середовищі, або за допомогою спеціального організованого навчання; б) ця здатність

може знайти вияв в одному або в декількох видах мовленнєвої діяльності. Таке уточнення дозволило авторові визначити комунікативну компетентність “як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка становить набути в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу властивість мовленнєвої особистості” [9, с. 55].

У такому розумінні комунікативної компетентності наголошується на важливій ролі здібностей людини у її формуванні. Вважаємо, що при цьому істотно збіднюється даний феномен і не зовсім точно окреслюється саме поняття комунікативної компетентності, оскільки воно включає не тільки здатність користуватися мовою, але і наявність знань, умінь та навичок, які лежать в основі спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях. Підкреслюючи цю обставину, М.М. Вятютнев пише: “Щоб користуватися мовою як засобом спілкування, необхідно знати соціальні, ситуативні й контекстуальні правила, яких дотримуються носії мови; уміти класифікувати ситуації залежно від теми, завдань, комунікативних настанов” [2, с. 38].

Другий підхід пов’язаний з іменами таких учених, як Н.І. Гез, О.М. Казарцева, О.Ю. Константинова, Ю.П. Федоренко, Ю.С. Федоренко, Д. Хаймс та ін., які визначають комунікативну компетентність через поняття “знання, навички й уміння”.

Н.І. Гез виділяє в понятті “комунікативна компетентність” знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мові згідно з різними ситуаціями спілкування [3, с.19].

За О.М. Казарцевою та Ю.С. Федоренко – комунікативна компетентність – це знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування [10; 235].

Ю.П. Федоренко визначає компетентність як знання, навички, та вміння з галузей лінгвістики [14, с. 18].

Аналізуючи подані визначення, можна зробити висновок про те, що поняття комунікативної компетентності згідно з метою навчання можна вважати явищем як лінгвістики, так і педагогіки, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які найбільш точно відображають багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості.

Як справедливо відзначає Ф. Деннінгхауз, комунікативна компетентність вимагає предметних знань. “Комунікація не є лише мовленнєвою діяльністю, а становить специфічний аспект інших видів соціальної діяльності, її не можна виокремити в чистому вигляді, наприклад, абстрагувати із повсякденних справ або професійних занять” [6, с. 58].

Аналіз обох підходів дозволяє зробити висновки про те, що комунікативна компетентність вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого навчання. Крім того, процес навчання передбачає також і формування позитивного ставлення тих, хто навчається, до своєї навчально-пізнавальної діяльності, тобто формування мотивації [8, с. 209].

Отже, комунікативна компетентність у навчально-професійній сфері передбачає не тільки наявність знань, навичок і вмінь необхідних особистості для участі в комунікації, але також і позитивної мотивації навчання [4, с. 17].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що комунікативна компетентність характеризується сукупністю мотивованих знань, умінь і навичок, необхідних особистості для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері.

Актуальними напрямами подальшого дослідження окресленої проблеми є розробка моделі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців конкретних спеціальностей та технологій її реалізації.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : навч.-метод. посібн. / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Вятютнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М.Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
3. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.

4. Дементьєва Т.І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Дементьєва Тетяна Іванівна. – Харків, 2005. – 207 с.
5. Деннингхауз Ф. Эволюция, смена эпох и непрерывность в истории обучения иностранным языкам / Ф. Деннингхауз // Русский язык за рубежом. – 1989. – № 5. – С. 54–61.
6. Джерри Д. и Д. Большой толковый социологический словарь / Д. и Д. Джерри. – Москва : Вече – АСТ, 1999. – Т. 1. – 544 с.
7. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
8. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1978. – 159 с.
9. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
10. Казарцева О.М. Культура речевого общения : теория и практика обучения : учеб. пособие / О.М. Казарцева. – 2-е изд., – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.
11. Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Павленко Олена Олександрівна. – К., 2005. – 447 с.
12. Потапов В.В. Теоретические проблемы и отдельные методы / В.В. Потапов // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. – М., 1998. – РЖ № 1. Серия 6. – С. 18–25.
13. Стратегія реформування освіти в Україні : Рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
14. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Федоренко Юлія Петрівна. – Полтава, 2005. – 212 с.
15. Хоруженко К.М. Культурология : энциклопедический словарь / К.М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 640 с.
16. Chomsky N.A. “Linguistic Theory” in Language Teaching : A reader Contexts / N.A. Chomsky // North east Conference on the Teaching of Foreign Language. – Wisconsin : George Banta Company, 1966. – P. 173–193.
17. Hymes D.H. On communicative competence / D.H. Hymes. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2001. – 213 p.

*Melnichenko N., teacher highest qualification
Teslyuk V., Ph.D., associate professor*

ESSENCE OF THE CONCEPT OF “COMMUNICATIVE COMPETENCE”

The article notes the existence of a number of deficiencies in communicative activities of future specialists in different areas of preparation in high school. First, the low level of communicative competence, the lack of such skills as active implementation of information perception and mental analysis, modeling their own position and attitude of the interlocutor, installing and maintaining interpersonal business contacts. Study the educational process shows that not adequately implemented features content humanities, forms of organization, methods and tools for targeted training of communicative competence of specialists in higher education, not formed a coherent, phased process communication training. These issues have not received adequate coverage in the psychological and educational literature. Analysis of the process of communication training in universities can say that at present there are contradictions: between the requirements for the formation of the communicative competence of specialists and the formation of an imperfect model of communicative competence; between theoretical development problems of communicative competence of specialists and the lack of technology implementation.

Analysis of different approaches to the definition of «communicative competence». It is concluded that communicative competence is characterized by a set of motivated knowledge and skills required for the individual speech activities in the educational professional field.

Keywords: competence, ability, communicative competence, speech activity.